

## **ДІЯЛЬНІСТЬ В. С. ПОПОВА ПО УПРАВЛІННЮ ПІВДЕННОЮ УКРАЇНОЮ НА ПОЧАТКУ 90-Х РОКІВ XVIII СТОЛІТТЯ**

Перші три роки по смерті Г.О.Потьомкіна - специфічний період в історії управління південним краєм. Дивним, навіть на кінець XVIII століття, уявляється такий стан речей, коли генерал-майор, а саме такий чин мав тоді В. С Попов, керував генерал-аншефом М. В. Каховським. Адже для військових того часу справа субординації та ієрархії була більш ніж принциповим питанням. Усталену традицію не порушувала навіть імператриця. Надати черговий чин або орден, проминувши того, хто мав більшу вислугу, було неможливо. І з такою традицією після смерті Потьомкіна на півдні складається ситуація, яка не відповідала логіці усталених уявлень. При відсутності намісника, Катеринославським правителем - дійсним статським радником В. Каховським, головним військовим командиром - генерал аншефом М. Каховським, Таврійським командиром - генерал-поручиком Гудовичем керував генерал-майор В. Попов. Зрозуміти стан речей допомагає реконструкція перебігу подій, які сталися відразу по смерті Г. Потьомкіна. Слід сказати, що зі смертю Катеринославського намісника Г. О. Потьомкіна закінчилась ціла епоха в історії південного краю. У той же час, саме його смерть загострила всі пристрасті, які точилися як навколо намісника та його прихильників, так і навколо всього регіону. Одні цю смерть очікували з нетерпінням, - інші з острахом. Ті, хто очікували смерті Потьомкіна, поспішали зайняти провідні керівні місця в адміністративній ієрархії південного краю. При цьому вони висували як законні, так і незаконні, але обґрунтовані логікою попередньої традиції, доводи. Ті, хто боялися смерті Потьомкіна через наслідки розкриття не зовсім благовидних діянь, поспішали звинуватити своїх супротивників у марнолюбстві та свавіллі, використовуючи при цьому почуття втрати імператрицею свого першого помічника та радника.

У цьому відношенні в регіоні розігралася безпрецедентна для кінця XVIII століття боротьба партій, бажань, намагань, але, що головне, - амбіцій, які були підкріплені високими чинами та посадами. Хронологічно цей період протистоянь та взаємних звинувачень тривав три роки з 1791 по 1793 рік, - з моменту смерті Потьомкіна до призначення Катеринославським намісником П. О. Зубова. Але, фактично, боротьба розпочалася з моменту входження у фавор Потьомкіна і призначення його у 1774 році Катеринославським генерал-губернатором. Протягом сімнадцяти років боротьба носила перманентний характер. Фактично ніхто не міг протиставити свій вплив на імператрицю впливові світлішого князя. І лише Платон Зубов, який нічим не був зобов'язаний Г. Потьомкіну, з появою при дворі розпочав шукати прихильників і збирати відомості щодо "негарних справ" світлішого стосовно грошових витрат. У нього знайшлися і прихильники, серед яких були відомі сановники та військові, які не могли поступитися принципами, а тому намагалися викрити зло хабарництва та марнотратства, що процвітали, на їхню думку, при Потьомкіну.

Саме при такій ситуації на півдні з'являється майбутній фельдмаршал Михайло Каменський, який після смерті Потьомкіна за старшинством чину поспішив перебрати владу у свої руки.

Однак М. Каменський, при тому, що він уже з початку 80-х років володів двома селищами на півдні України (Богуш - Олександрівсько-го повіту та Біленьке - Катеринославського повіту) [4; 3, 5; 1, 6; 17 зв. -18], при його чині генерал-аншефа, так і не увійшов до вибраних представників і вершителей долі південного краю. Він не займався підрядами та відкупам. Будучи не при армії, він був далеко і від поставок провіанту та вина для війська. Крім того, він так і не зрозумів, що об'єднувало таких людей, як Безбородько, Попов, Браницький, Голіцин, Енгельгардт. Дуже просто було б пояснити все генеалогічними та амурними зв'язками Потьомкіна. Справа виглядала значно складніше та

серйозніше.

Г. О. Потьомкін був осередком цілої системи, яка склалась у регіоні. До свого складу вона допускала не тільки родичів. Ця система приймала всіх, хто сприяв проведенню у життя ідей та бажань Потьомкіна, хто були безпосередніми виконавцями його волі та розпоряджень, хто в цих виконаннях умів поєднувати свій власний інтерес з інтересами Потьомкіна та держави. За такими критеріями у регіоні створився певний клан, який об'єднував таких протилежних за походженням, положенням, знанням та здібностями креатури, як Потьомкіни та Безбородько, Каховські та Фалєєв, Попов та Любомирський. Водночас всі ці Безбородьки, Браницькі, Фалєєви займалися підрядами, робили поставки до Катеринославської армії і отримували прибутки. А тому зазіхання на систему розцінювалося як зазіхання на добробут, який ця система забезпечувала.

М. Каменський так і не зрозумів, створену Потьомкіним, систему. В ній були свої закони і свої традиції. Для того, щоб щось від неї отримати, слід було щось запропонувати незалежно від ієрархічної традиції. У той же час за існуючою традицією абсолютистської держави другої половини XVIII століття ієрархія, вже за фактом свого існування, передбачала данність певних благ і пільг лише за належністю до певного щабля ієрархії. М. Каменський діяв за цією традицією і тому проти нього ополчилася вся потьомкінська когорта і він виявився переможеним.

Уже у вересні 1791 року генерал-аншеф М. Каменський почувши у Москві про хворобу Г. Потьомкіна, поспішив до Яс надії перебрати командування над армією. Але він не знав, що 18 вересня Г. Потьомкін надіслав ордер генерал-аншефу М. В. Каховському, командуючому військами у Таврійській області, з наказом негайно відправитися до Яс для прийняття команди над Головною квартирою. За відсутністю М. Каховського, командувачем військами у Тавриді призначався генерал-поручик Розенберг [7; LXXII]. 27 вересня Г. Потьомкін, який počував себе в Ясах все гірше і гірше, виказав бажання переїхати до Миколаєва. 5 жовтня 1791 року на шляху до Миколаєва Потьомкін помер. Відразу після звістки про смерть Г. Потьомкіна 7 жовтня 1791 року М. Каменський пише листа В. С. Попову, яким повідомляє, що згідно із старшинством по чину він вступив у командування армією. У цей же день М. Каменський надсилає листа М. Каховському, яким доводить до його відома, що за генеральським старшинством він вступив у командування всіма військами по Дунаю, Дніпру, Бугу і Катеринославському намісництву. М. Каховському доручалися війська в Криму та флот, про стан яких Каменський бажав отримати докладні звіти. Кубанський корпус підпорядковувався генералу Гудовичу. Під час незавершеної ще війни подібні дії означали, що М. Каменський почав виконувати обов'язки головнокомандуючого і генерал-губернатора.

Восьмого жовтня М. Каменський пише ґрунтового листа віце-президенту Військової колегії М. І. Салтикову. Генерал-аншеф подає своє бачення ситуації, в якій він опинився зі смертю князя. За його словами, генерал-майор В. С. Попов заїхав до М. Каменського після огляду тіла Потьомкіна і висловив йому свою думку стосовно того, що Каменський, як старший генерал, повинен взяти команду над всією армією, що він і зробив. Однак розгاردіаш в армії, відсутність відомостей про кількість і розташування полків, ситуація, за якою всі підрозділи зверталися до похідної канцелярії Потьомкіна, примусили М. Каменського безпосередньо налагоджувати зносини з полками і контролювати їхнє становище.

Водночас того ж таки восьмого жовтня для Каменського розпочалися несподіванки. Йому передають усну відповідь В. С. Попова на лист генерал-аншефа. Відповідь записується Каменським на звороті донесення до голови військової колегії М. Салтикова. Попов повідомляв, що він жодної справи не бажає мати з Каменським і просить залишити його у "спокої", адже незабаром приїде М. Каховський, щоб прийняти команду над армією за наказом Г. Потьомкіна [7; LXXIII].

Десятого жовтня Каменський отримує офіційного листа від Каховського, який на той час вже також приїхав у Яси, з повідомленням про ордер Потьомкіна, прийняття ним

команди над армією, і про наказ полкам з усіх питань звертатися до нього. У відповідь на перебрання команди Каменський "покійно просить" Каховського представити йому письмовий наказ, за яким він прийняв команду. У відповідь Каховський надсилає копію ордеру Потьомкіна від 18 вересня 1791 року. Водночас з листом до Каменського, М. Каховський у свою чергу розсилає ордери всім командирам і начальникам про перебрання влади у свої руки.

З цього часу почалося відкрите протистояння між двома генералами. Але особисте протистояння було тільки ззовні. Обидва представляли два табори і звісно, що табір М. Каховського на той час був значно сильнішим. Але Каменський цього або не розумів, або не бажав розуміти. Наступного дня своїм листом він робить спробу обґрунтувати своє командування над армією "изустным" розпорядженням імператриці, яка послала його до Потьомкіна. Але головний аргумент - це правило, за яким старший заступає команду начальника, який відсутній. Крім того, Каменський звертає увагу на те, що ордер був писаний Потьомкіним за відсутністю Каменського при армії, а тому він мав силу лише на той час. На його думку, коли б у жовтні Каменський був при Головній квартирі, то Потьомкін подібного листа просто не написав би. Дванадцятого жовтня Каменський пише листа до М. Салтикова з проханням викласти суть справ особисто імператриці і надіслати наказ про розподіл влади між ним і Каховським [7; LXXIV].

13 жовтня Каменський надсилає всім генералам, які були при Головній квартирі, наказ про нараду з приводу розподілу влади. Мета ради -- прийняти рішення про перехід влади до надходження указу імператриці або до Каховського, або до Каменського, яке командири повинні були скріпити своїми підписами.

Однак ради не відбулося. Ніхто з генералітету, крім декількох командирів, так і не з'явився. Натомість М. Каховський вже 14 жовтня своїм листом Каменському виказав свою здивованість призначенням ради, про яку почали говорити вже не тільки військові, але й іноземці, які приїхали до Яс для проведення мирних переговорів. Все це, на думку М. Каховського, може нанести значний збиток мирним переговорам.

Після того, як на раду ніхто не з'явився, М. Каменський зрозумів, що програв. У таких випадках на допомогу генералам приходила хвороба. Пославшись на хворобу, листом до М. Каховського все того ж 14 жовтня, він просить його "до свого видужання" прийняти армію у своє відомство" [7; LXXIV-LXXV]. У подальшому реакція імператриці, досить негативна для Каменського, довершила справу. У своєму наказі від 5 листопада 1791 року на ім'я М. Каховського Катерина II писала про "дивні дії" генерал-аншефа М. Каменського, який став проти волі призначеного імператорським наказом намісника князя Потьомкіна [3; 260].

Відповіді на питання, чому так сталося і в чому була помилка М. Каменського, дозволяють зрозуміти ту ситуацію, яка склалася в регіоні як на момент смерті Потьомкіна, так і на період до призначення на посаду намісника Платона Зубова.

Згадаємо, що за повідомленням М. Каменського, відразу після смерті Потьомкіна, В. С. Попов заїхав до нього і висловив думку, що саме він, як старший по армії, повинен прийняти командування. Це повідомлення ніхто не спростовував, навіть сам В. С. Попов, і тому його достовірність не підлягає сумніву. Однак вже наступного дня, 8 жовтня, той же самий В. С. Попов доводить усно до М. Каменського, що ніякої справи з ним він мати не бажав. Подібне пояснюється дуже просто.

Вже по проголошенню вступу на посаду командуючого армією від М. Каменського почали вимагати коштів на утримання іноземних, і не тільки іноземних дипломатів, які прибули в Яси для переговорів. С. Лашкар'єв уже шостого жовтня звернувся до М. Каменського з вимогою надати на утримання турецьких драгоманів та уповноважених вести переговори по 612 карбованців щоденно на кожного. Крім того, коштів на утримання армії, як виявилось, також не було. Наявних грошей на провіант було лише на 6 тижнів. За відсутністю грошей у Головній квартирі, а також у комісаріатському правлінні, йому порадили звернути увагу на екстраординарну суму, яка завжди становила кілька мільйонів

карбованців. У цьому питанні М. Каменський звернувся до В. С. Попова, правителя канцелярії Г. Потьомкіна, у відомі якого і знаходилася екстраординарна сума. Однак той відповів, що хоча екстраординарна сума і є, але вона відразу після смерті Г. Потьомкіна була опечатана, а тому порадив видати гроші на утримання дипломатів з комісаріатської суми.

Як військовий, М. Каменський розумів, що по осені відсутність коштів для цілої армії на провіант, річ дуже небезпечна. Тому вже 7 жовтня він направив офіційного листа до В. С. Попова про надання йому точних відомостей щодо екстраординарної суми: "сколько ее на лицо теперь состоит; да у кого она на руках точно имеется". Крім цього, наказувалося на восьме жовтня направити до квартири М. Каменського "всех приставленных казначеев к экстраординарной сумме" [7; LXXII]. Зрозуміло, що подібного В. С. Попов допустити не міг, адже звик розпоряджатися екстраординарною сумою як своєю кишенею. При всій упередженості А. Грибовського стосовно витрат Попова, який писав, що "необычайные издержки правителя дел на стол, игру и любовниц сие доказывали, что Решетиловских его доходов для издержек сих и на один месяц не могло бы достать. Часто на игру приносин он из своего кабинета полные шляпы червонцев, которые никогда в оный не возвращались" [17; 20], слід сказати, що він мав певний сенс. Водночас генерал-майор нічим не ризикував, нахабно відповідаючи генерал-аншефу і не завантажуючи себе письмовою відповіддю. Недарма екстраординарна сума була опечатана відразу по відомості про смерть Потьомкіна. І недарма її запечатали своїми печатками М. Потьомкін, Дерібас та Бюлер. Справа у тому, що з екстраординарної суми "харчувалося" все найближче оточення Г. Потьомкіна, адже гроші за поставки провіанту та матеріалів виплачувалися саме з екстраординарної суми. Підрядчиками з постачання були: графиня Браницька, Енге-льгард, А. Безбородько, М. Фалеев, князь Любомирський, Дерібас та багато інших.

Про зміст цих поставок та обсяг виплачених грошей яскраво свідчить справа А. Безбородька, проти якого її порушили стосовно "некоректної" поведінки при поставках вина з його маєтків до армії Потьомкіна. Подібні ускладнення мали незабаром і М. Фалеев, Й. Дерібас та інші. Але це буде потім, а зараз В. С. Попов був спокійним щодо тону відповіді генерал-аншефу М. Каменському. Він знав, що найближче оточення імператриці не допустить перевірки екстраординарної суми.

В цьому була помилка М. Каменського, який вирішив, що зі смертю Г. Потьомкіна, якого він вважав за такого собі звичайного фаворита, ситуація зміниться. Але для імператриці Г. Потьомкін був більше ніж фаворит. Принаймні всі останні роки свого життя імператриця віддавала шану Потьомкіну не як фаворитові, а як державному діячу, якому можна було багато чого вибачити за державні діяння. Але цього М. Каменський не врахував. Не врахував М. Каменський і тієї системи управління, яка утворилася в регіоні за Потьомкіна, коли багатьма справами керувало обране коло людей. Вже на кінець 70-х років було випрацювано, але при цьому ніде не зафіксовано, перелік функцій та зобов'язань, які стали прерогативою того чи іншого наближеного до Потьомкіна. Останній залишався лише координатором. Слід ще раз надати належне, що як чудовий адміністратор, Потьомкін умів підбирати на відповідні місця в управлінні талановитих та працездатних людей. Такими були В. С. Попов, І. М. Синельников, В. В. Каховський, М. Л. Фалеев, О. В. Суворов, М. І. Кутузов та інші. Після смерті Потьомкіна функцію координатора перебрав правитель його канцелярії, людина, в руках якої трималися всі ниточки до таємниць екстраординарної суми - В. С. Попов. Закріпленню такої координаційної ролі В. С. Попова прислужилася і його посада статс-секретаря імператриці, а потім і правителя її кабінету, яку він отримав завдяки пам'яті Катерини до Потьомкіна.

Все це і призвело до парадоксальної для абсолютистської держави останньої чверті XVIII століття з її розгалуженим і вже структурованим бюрократичним апаратом ситуації, коли генерал-майор фактично і юридично керував генерал-аншефами та дійсними статськими радниками, якими були В. В. Каховський та М. В. Каховський з питань

управління Катеринославським намісництвом у 1792 - 1793 році. При цьому складалася ілюзія, що головним начальником південного краю залишався В. В. Каховський. Вже з січня 1792 року імператриця майже щодня надсилала В. Каховському по декілька указів на день стосовно впорядкування справ у Катеринославському намісництві. В. В. Каховському слід було здійснювати плани Потьомкіна стосовно турбашців, будівництва Катеринослава і його опису. До літа 1792 року триває жваве листування Катерини II та В. Каховського. За півтора роки ним було отримано 66 особистих наказів імператриці. Водночас за період з січня по серпень 1792 року В. В. Каховським було отримано 44 укази від імператриці, тоді як з вересня 1792 по травень 1793 - 22 укази [10; 422-489]. Але слід сказати, що всі ці укази - результат діяльності В.С. Попова, який працював "на пам'яті Потьомкіна". Достатньо подивитися на формуляр указів, щоб визначити тотожні для всіх документів клаузули: "как покойный князь предполагал" та "покойный князь Г.А. Потемкин назначал быть".

Вже 12 січня 1792 року В. С. Попов приїхав з півдня до Петербурга і, з'явившись до Катерини II, почав виконувати обов'язки статс-секретаря імператриці, а з часом йому доручили і обов'язки правителя її кабінету. Він привіз папери Потьомкіна, серед яких були чисельні плани і проекти як зовнішньополітичні, так і ті, що стосувалися внутрішнього устрою південного краю [13; 291-295]. Усі ці плани були представлені імператриці. Відтоді, кожен день доповідаючи Катерині за обов'язками служби, він не забував нагадувати про плани і розпорядження стосовно потьомкінської спадщини. Звідси і постійні укази Каховському з формулою "як покійний князь призначав бути". Кожен день у палаці розшукували "вкрай необхідні" папери Потьомкіна і доставляли їх до кабінету імператриці. Подібні "розшуки" та "нагадування" з боку В. Попова мали наслідки - 12 січня йому дали орден Олександра Невського. Нарешті 26 січня 1792 року Храповицький записує у своєму щоденнику, що Попову доручили всі справи, які залишилися після смерті князя Потьомкіна [17; 261]. Фактично це означало передати керівництво південним краєм В. С. Попову.

Спектр діяльності В. С. Попова був досить строкатим - від контролю за будівництвом міст, переселення селян з Польщі, призначення на службу, забезпечення провіантом армії до укладення підрядів і роздач земель. Він призначав на посади у Катеринославському намісництві, керував штатом намісництва. За його поданням штат канцелярії Потьомкіна, який становив 240 чоловік, отримав нагороди і підвищення у чинах. Але найбільш цікавили його питання земельних роздач. За його сприянням, у виконання планів Потьомкіна 26 січня 1792 року, В. В. Каховському був підписаний указ про заселення земель між Бугом та Дністром [10; 443-445, 14; 301, 15; 213]. Другий пункт цього плану проголошував: "Употребить всемерное старание о скорейшем заселении сей земли, отводя оную как для казенных слобод, так и для помещиков небольшими участками, и отнюдь не свыше положенного по плану губернии Екатеринославской количества, и обязывая притом получающих сии участки населять оныя без потеряния времени". Подібні роздачі контролювалися В. С. Поповим.

З лютого 1792 року розпочинається жваве листування між В.С. Поповим та В. В. Каховським. Не менш як чотири рази на місяць Попов наставляє Каховського з питань впорядкування та роздачі земель. У свою чергу В. Каховський відповідає на всі листи і крім того надсилає докладні відомості про свої розпорядження [16; 330-370]. В. Каховський не шкодує писати листи. Тричі на тиждень він інформує В. Попова. В окремих випадках він надсилає по три-чотири листи на день. Весь спектр питань представлений у цьому листуванні. Але головні - це питання підрядів, поставок, роздачі та заселення земель і призначення на посаду чиновників. Це саме ті питання, які безпосередньо стосувалися інтересів потьомкінського гурту. Кожне посягання чужих повинно було присікатися. В. Каховський із задоволенням повідомляв про виплату грошей і прийняття вина за підрядом від О. Безбородька і чекав розпорядження Попова про поставки на майбутній рік [16; 330-331]. Але коли генерал Бок, який командував комісією з поставок провіанту для армії, настирливо доводив необхідність його особистого контролю і у всьому намагався побачити зловживання, то В. В. Каховський просить Попова захистити його від подібних "претензій"

генерала. А коли комісія з поставок для армії перейшла до відома безпосередньо В. Каховського, то укладення підрядів значно прискорилося і у лютому В. Каховський сповіщав В. С Попова про те, що підрядів укладено вже доволі багато і ними не обійдена і графиня К. Браницька [16; 339].

За дорученням В. Попова Катеринославський губернатор шукає представникам як придворного, так і колишнього потьомкінського гурту найкращі ділянки земель між Бугом та Дністром. Він шукає управителів для маєтків Попова, Браницької, Остермана. Опікується і доводить справу про Решетилівські хутори Попова [16; 342-343]. Тим самим генерал-майор командує регіоном, де офіційно призначені командири мають чин значно вищий. Фактично з кінця 1791 по серпень 1792 року - В. С Попов повноправний господар Катеринославського намісництва та Таврійської області. Це не було не помічено сучасниками. Ще наприкінці грудня 1791 року Ф. Ростопчин, який перебував у Ясах, писав до Англії С. Воронцову, що "Каховский командует здесь, хотя это незаметно: у него нет власти, и он ничего не смеет делать" [9; 86]. Влітку 1792 року той же Ф. Ростопчин писав Воронцову, що "влияние Попова усиливается со дня на день. Он назначает на все должности по Екатеринославской губернии, принимает прошения и делает сотню тысяч вещей, устраняя все препятствия уверением, что такова была воля покойного князя Потемкина" [9; 86].

Зрозуміло, що при дворі, за відсутністю Потьомкіна і при зростаючому впливі П. Зубова, подібні діяння В. С. Попова не могли залишитися непоміченими. Крім того, вже у лютому 1792 року у Попова відібрали контроль над екстраординарною сумою. Тиск на імператрицю з боку П. Зубова щодо перевірки екстраординарних сум призводить до того, що вже 9 січня виходить наказ про повернення всіх сум, які були взяті у кредит конкретними особами [10; 442]. Наприкінці лютого імператриця підписує ще один наказ про надіслання відомостей щодо грошей, які вступають до Катеринославського намісництва [10; 446]. З цього ж часу розпочинається розгляд справи по винних відкупках О. Безбородька, до яких В. Попов мав безпосереднє відношення. Хмари почали набігати на яскраве правління Попова.

При тому, що доповіді, донесення і рапорти щодо виконання проектів Потьомкіна все ще мають місце, однак результат за цими доповідями все частіше є протилежним очікуваному. Коли на початку липня 1792 року В. С Попов доповідав імператриці призначення до штату Катеринославського намісництва, відповіддю став указ Сенату, за яким В. С Попову суворо заборонялося без відома імператриці призначати на посади у Катеринославське намісництво та Таврійську область [17; 270]. Це було першим дзвінком для В. Попова щодо втрати його впливу у керівництві південним краєм.

Поступовий наступ на прерогативи Попова продовжувався. Відтепер на значні посади до Катеринославського намісництва призначалися не за поданнями В. Попова, а все більше звертали увагу на поради його ворога - П. О. Зубова. Подібний стан речей рано чи пізно повинен був легітимізуватися, а тому логічним уявляється рескрипт від 10 листопада 1792 року В. Каховському, за яким усі війська Катеринославського намісництва, Таврійської області, а також земель між Дністром та Бугом доручалися А. В. Суворову. На нього покладалося і розробка планів укріплень, і будівництво військових споруд [10; 481].

З посиленням впливу П. Зубова при дворі становище В. С Попова ще більше погіршилося. Поза справ залишився його спільник О. Безбородька. Відтепер справи, що стосувалися раніше його відома, опікував П. Зубов. Безбородько лише зрідка приїздив до двору, щоб не показувати відкрито свою невдоволеність. Зубов все більше переймався справами потьомкінської спадщини, але доки пам'ять про князя була ще болючою для Катерини, протягом 1792 року він особливо не зачіпав і В. С Попова. Однак поспіль він накопичував матеріал стосовно неприглядних справ статс-секретаря імператриці. Нарешті, у 1793 році, коли становище П. Зубова при дворі закріпилося настільки, що почали говорити про появу нового Потьомкіна, а це особливо стало видно після чергового розподілу Польщі, він остаточно вирішив взяти контроль над правлінням південною

Україною.

Зубов викликав Катеринославського губернатора В. В. Каховського до Петербурга і в присутності імператриці представив матеріали про неблаговидну діяльність В. С. Попова по управлінню краєм. При цьому він примусив В. В. Каховського підтвердити їхню правдивість. За словами Ф. Ростопчина, П. Зубов "его устами довел до сведения императрицы о поборах и грабежах, которые совершались и совершаются в этих краях. Каховский, Рибас и в особенности Попов, разделяли между собою все подряды. На землях последнего никогда не бывало на работе менее 500 человек рекрут" [9; 99].

З цього часу доля управління південним краєм була вирішена. П. Зубов призначався Катеринославським намісником і перебрав усю повноту влади в управлінні краєм у свої руки. Заміна В. В. Каховського Хорватом ознаменувала закінчення існування потьомкінського періоду в управлінні Південною Україною.

### Джерела та література

1. Письма графа Ф. В. Ростопчина к графу С. Р. Воронцову // Русский архив. - М., 1876.
2. Кислягина Л. Г. Канцелярия статс-секретарей при Екатерине II // Государственные учреждения России XVI - XVIII вв. / Под ред. Н. Б. Голиковой. - М. : Изд-во МГУ, 1991.
3. Бантыш-Каменский Д. Биографии российских генералиссимусов и генерал-фельдмаршалов. В 4-х частях. Репринтное воспроизведение издания 1840 года. - М.: Издательское объединение "Культура", 1991. - Часть 1.
4. РДВІА. Ф. ВУА. Спр. 18725.
5. РВ РНБ. им. М. Є. Салтикова-Щедрина. Ф. 342. Д. 12.
6. РДВІА. Ф. ВУА. Спр. 18727.
7. Местничество в исходе XVIII века // Русский архив, 1873. - Книга I.
8. Григорович Н. Канцлер князь Безбородко. Опыт обработки материалов для его биографии // Русский архив. - М.: Типография Грачева и К., 1876.
9. Письма графа Ф. В. Ростопчина к графу С. Р. Воронцову // Русский архив. - М., 1876. - С. 95.
10. Ю. Бильбасов В. А. Екатерина II и В. В. Каховский. 1791-1793 // Бильбасов В. А. Исторические монографии. СПб. : Типография И. Н. Скороходова, 1901. - Т. 3. - С. 422-489; РДАДА. Ф. 16. Оп. 1.
11. Бойко А. В. Питання будівництва Катеринослава в працях Д. І. Яворницького (Матеріали до історії Катеринослава) // Проблеми історіографії та джерелознавства історії Запорізького козацтва. Матеріали наукових читань Д. І. Яворницького: Збірник статей. - Запоріжжя, 1993. - С 62-73.
12. Дружинина Е. И. Северное Причерноморье в 1775 - 1800 гг. - М. : Изд-во АН СССР, 1959.
13. Бартенев И. Мирные предначертания князя Потемкина // Русский архив, 1874. - Т. II.
14. ПСЗР. - СПб., 1830. - Т. XXIII.
15. Скальковский А. Хронологическое обозрение истории Новороссийского края, 1731-1823. - Одесса: Гор. типогр, 1836. - Часть. I.
16. Письма Екатеринославского губернатора Василия Васильевича Каховского состоящему при делах ея Величества Екатерины II, тайн. сов. В. С. Попову (С 20 января 1792 года по 21 июня 1794 года) // ЗООИД. - Одесса, 1881. - Т. XII.
17. Памятные записки А. В. Храповицкого, статс-секретаря императрицы Екатерины Второй. - М.: В университетской типографии, 1862.
18. РДАДА. Ф. 16. Спр. 696.